

WILEY

The Scandinavian
Journal of Economics

Prisets effektivitet

Author(s): Sven Brisman

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 16, häft 12 (1914), pp. 366-382

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437866>

Accessed: 27-06-2016 09:09 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Wiley, *The Scandinavian Journal of Economics* are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Prisets effektivitet.

Af **Sven Brisman.**

Det är obestriddigt, att på den senaste tiden en deciderad förskjutning ägt rum i uppfattningen af prisbildningens problem. Sedan flera år har det en gång så starka intresset för de abstrakta spekulationerna varit stadt i sjunkande, och den förr så lifliga diskussionen om gränsnytteläran och dess ekonomiska konsekvenser ha småningom domnat af. I stället har det särskildt under de allra sista åren visat sig ett nyvaknadt intresse för de praktiska problemen. En rad af arbeten hafva framkommit, där man från de imaginära hästmarknaderna vändt sig till de i det verkliga lifvet förekommande företeelserna för att i detalj förklara dessa och undersöka lagarna för dem.

De allra flesta af dessa arbeten äro tyska. I serien »Schriften des Vereins für Sozialpolitik» har sålunda påbörjats en särskild ny afdelning med titeln »Untersuchungen über Preisbildung». Hittills hafva utkommit åtminstone tre arbeten i denna serie, nämligen *Pfannenschmidt*, Die landwirtschaftlichen Produktionsverhältnisse Argentinien (1913); *Brutzer*, Die Verteuerung der Lebensmittel in Berlin im Laufe der letzten 30 Jahre (1912), samt *Bertenburg*, Die Preisgestaltung im Druckereigewerbe (1912). Ett par andra arbeten af intresse, hvilkas innehåll tillräckligt tydligt framgår af titeln, äro *Gerlich*, Die Preisbildung und Preisentwicklung für Vieh und Fleisch am Berliner Markte (1911), och *Rothe*, Die Fleischversorgung der Grosstädte unter besonderer Berücksichtigung der Preisbildung u. Preisentwicklung (1911; berör närmast Kölns förhållanden). Två specialområden behandlas i *Müssig*, Preisentwicklung in der Montanindustrie seit 1870 (1912) och i *Perlmann*, Die Bewegung der Weizenpreise u. ihre Ursachen (1914). Mest uppmärksammat har emellertid ett annat arbete blifvit, nämligen *Ratzka-Ernst*, Welthandelsartikel u. ihre Preise. Här behandlas sockret, kaffet och bomullen, deras produktionsförhållanden och

deras utveckling, handelns organisation, börsspekulationen och hela prisutvecklingen.

I den mån det varit mig möjligt att taga kännedom om dessa arbeten, har det emellertid hos dem alla visat sig en genomgående brist, nämligen att de ej hvilat på någon genomtänkt uppfattning af de allmänna problem, som den praktiska prisbildningen erbjuder. Detta gäller i viss mån äfven om det utan tvifvel märkligaste verk af denna art, som hittills framkommit, nämligen det af en fransk ingenjör och statistiker, *Marcel Lenoir*, författade arbetet *Études sur la formation et le mouvement des prix* (1913). Efter en matematisk teoretisk inledning om priset under statiska förhållanden framlägges här en på genomtänkta matematiska metoder hvilande undersökning af prisbildningen på stenkol, säd, bomull och kaffe samt dessutom af den totala prisnivån. Beträffande stenkolet uppehåller sig författaren särskildt vid frågan, huruvida det är efterfrågan eller utbudet, som är den primära faktorn vid prisbildningen, och han kommer därvid till det naturliga resultatet, att det för de korta perioderna är efterfrågan, för de långa åter utbudet, som är dominerande. Af intresse är äfven den förändring i prisbildningen på stenkol, som inträdde vid 1840-talets midt. Före denna tid voro konsumtionens förändringar vida starkare än prisets, men sedan dess har förhållandet varit det motsatta. Beträffande säden gifves först en intressant matematisk utredning af det relativa inflytandet på priset af det löpande och det föregående årets skörd. Den senare är gifvetvis ojämförligt viktigast, men det är af intresse att se, att inflytandet af det löpande årets skörderesultat nu för tiden är väsentligt starkare än förr. Af betydelse är äfven framställningen af förändringen i prisfluktuationernas omfattning. Undersökningen af bomullen är ganska kort och omfattar väsentligen konjunkturernas och skördarnas relativa betydelse för priset; förf. kommer till det ganska öfverraskande resultatet, att bådas inflytande är ungefär lika stort. Beträffande kaffet slutligen har förf. undersökt prisets inverkan på konsumtionen; resultatet är, att någon större förändring i styrkan af denna inverkan ej kan spåras; dock synes i genomsnitt priset tendera att få en något större effekt. I genomsnitt medför en prissänkning på 1 % en ökning af konsumtionen med $\frac{1}{2}$ %.

Äfven Lenoirs arbete lider emellertid, trots sina stora för-

tjänster, af den ofvan anmärkta bristen, att den praktiska prisbildningens problem ej på förhand klart genomtänkts. Ju mer man tar del af prislitteraturen, dess mer stärkes man i den uppfattningen, att det är en viktig uppgift för nationalekonomien att ur allmänna synpunkter klargöra, hvilka problem det är, som den praktiska prisbildningen erbjuder, och hvilka frågor det är, som företrädesvis böra belysas med företeelser ur det verkliga lifvet.

Hela denna synpunkt har hittills föga behandlats. Den ende, som gjort något mera utförligt försök till ett inträngande i den praktiska prisbildningens problem, torde vara *Marshall*, som i sin »Principles of political economy» behandlat prisbildningsproblemet ur synpunkter, som i hög grad avvika från de vanliga. Det betydelsefullaste i hans framställning torde vara klargörandet af att priset ej är någon enhetlig företeelse, utan att det finnes flera från hvarandra alldeles skilda arter af pris, som förhålla sig på olika sätt. Bekant är sålunda hans uppdelning af priset dels i »long period» och »short period prices», dels i »normal price» och »market price», och påvisandet att hvar och ett af dessa pris har sina utmärkande drag. En ökad efterfrågan föranleder sålunda stegring af »short period»-priset, men tvärtom en *sänkning* af »long period»-priset. Då sålunda en och samma företeelse får en viss följd för ett slags pris, men en rakt motsatt följd för ett annat slag, så är det uppenbart, att man ej kan resonera om »priset» som sådant, utan att hvarje art af pris bildar ett själfständigt undersökningsobjekt. Emellertid finnas här många synpunkter att klargöra, och afsikten med dessa rader är att i korthet belysa en del af de väsentligaste problem, som här öppna sig.

Prisets uppgift i det ekonomiska lifvet är att åstadkomma jämvikt mellan tillgång och efterfrågan. Detta sker genom två olika processer. För det första åstadkommer minskad tillgång eller ökad efterfrågan *hvar för sig* stegradt pris. För det andra åstadkommer stegradt pris på samma gång *såväl* ökad tillgång som minskad efterfrågan.

Schematiskt ser förloppet ut på detta sätt:

minskad tillgång	\searrow stegradt pris \swarrow	ökad tillgång
ökad efterfrågan		minskad efterfrågan.

En egendomlighet i prisets funktion som ett instrument i det

ekonomiska lifvets tjänst är sålunda, att genom dess förmedling *en* orsak får *två* effekter. Minskad tillgång orsakar via priset ej blott ökad tillgång, utan äfven minskad efterfrågan.

Detta är det normala, schematiska förloppet. I praktiken äro emellertid på hvarje punkt tre olika fall tänkbara, som måste undersökas hvar för sig. Dessa fall äro:

1. Att priset (eller tillgången och efterfrågan) får en *motsatt* effekt mot det regelmässiga.
2. Att priset (eller tillgången och efterfrågan) ej får någon effekt alls och sålunda är *ineffektivt*.
3. Att priset (eller tillgången och efterfrågan) får regelmässig effekt, men att denna i olika fall blir af väsentligt olika styrka.

I. Tillgångens och efterfrågans inverkan på priset.

Det är ej afsikten att ingå på alla de sex fall, som här äro tänkbara, då det egentligen blott är ett par företeelser på detta område, som äro af större intresse. En af dessa representeras af det kända faktum, att ökad efterfrågan i ett visst fall framkallar ej en stegring, utan en *sänkning* af priset. Detta är fallet med industrivaror under inflytande af den tilltagande afkastningens lag, sedan priset fått verka under en längre period. Detta fall och dess konsekvenser har emellertid blifvit så uppmärksammat, att vi här kunna förbigå detsamma.

Däremot kan det vara skäl att fästa uppmärksamheten på det praktiskt viktiga förhållandet, att i vissa fall och inom vissa gränser *en förändring i tillgång och efterfrågan icke medför någon som helst förändring af priset*. Schematiskt bör ju hvarje än så liten förändring i tillgång och efterfrågan medföra en motsvarande prisförändring. Om så vore fallet, skulle alla pris vara i en ständig rörelse. Faktiskt förhålla de sig emellertid på mycket olika sätt; det finnes pris, som rätta sig efter det teoretiska krafvet och som därför befinna sig i en ständig växling, men det finnes äfven pris, som oberoende af alla yttre förhållanden stå orubbliga på samma höjd under långa perioder. Vi kunna sålunda i det praktiska lifvet skilja på *fluktuerande* och *konstanta* pris. Någon skarp gräns finnes naturligtvis ej mellan dem, men det hindrar ej, att

de kunna särskiljas som två olika begrepp. Exempel härpå kunna vi finna blott genom att betrakta prisen på ett hushållsförnödenheter; vissa varor, såsom fisk och kött, äro underkastade ständiga växlingar, medan andra under årtal kunna betinga samma pris, såsom husgeråd, mjölk, lön till tjänare etc.

Hvad som här närmast intresserar oss är de mer eller mindre *konstanta* prisen.

Dit höra främst en stor del färdiga industrivaror. Prisen på de fabriksvaror, som vi inköpa i butiker, undergå blott tillfälligtvis någon förändring. Särskildt är detta fallet med alla de olika slag af varor, som i kataloger eller tidningar annonseras till visst pris, såsom velocipeder, symaskiner, olika toalettartiklar etc., men detsamma gäller äfven nästan alla de konsumtionsartiklar, som industrien skapar. Orsaken till detta förhållande ligger i att beträffande dylika varor *priset är öfverflödigt* för att reglera förhållandet mellan tillgång och efterfrågan; dess enda uppgift i detta fall är att täcka produktionskostnader. Det behöfs ingen prisstegring för att framkalla ökad tillgång; en fabrik är glad att få sälja en ökad produktion till samma pris som förut.

Medan sålunda flertalet färdiga industriprodukter hafva relativt konstanta pris, så är raka motsatsen vanligen fallet med halffabrikaten och råvarorna, som oftast hafva starkt fluktuerande pris. Vi komma här in på problemet om att priset kan hafva helt olika variationsfrekvens på olika stadier i en varas tillvaro. Detta gäller särskildt de artiklar, hvilkas råvaror stå under börsspekulationens inflytande; vi kunna blott erinra om den utjämningsprocess, genom hvilken de dagligen växlande noteringarna på de stora spannmålsbörserna öfverföres till den relativa priskonstansen hos detaljhandels mjölpris. Liknande förhållanden råda för de flesta andra varor. Dock är det ej alltid så, att prisfluktuationerna äro starkast för råvaran och sedan småningom utjämnas; järnet erbjuder ett fall, där råvaran, malmen, är relativt priskonstant, tackjärnet däremot ytterst fluktuerande och slutligen de färdiga produkterna i många fall i hög grad konstanta.

Af hela detta problem är det egentligen blott en enda punkt, som tillvunnit sig den teoretiska nationalekonomiens uppmärksamhet, nämligen förhållandet mellan grosshandels- och detaljhandelspris. Detta problem finner man behandladt alldeles isolerad i

teoretiska framställningar och i självständiga arbeten. Hvarför man bland alla de hithörande företeelserna utvalt just denna, är icke godt att säga; den är ju blott en detalj i ett vida mera omfattande problem. Det kan möjligen stå i samband med, att det var handelns inflytande på priskbildningen, som först blef föremål för en mera ingående undersökning.¹ Något sakligt berättigande har emellertid detta förfaringsätt icke.

Emellertid föreligga viktiga fall af relativ priskonstans äfven utanför de färdiga, i detaljhandeln förekommande industrivarornas krets. Ett dylikt fall har redan nämnts, nämligen mjölk, hvars pris i motsats till de flesta andra landtbruksprodukters står oförändradt år efter år. Det har äfven nyss visat sig, att en prisändring här är svår att åstadkomma. Den i höst på flera platser genomförda stegringen har föranledt allmän debatt och stora slitningar, medan vida större prisstegringar på andra varor skett rent automatiskt utan att väcka någon särskild uppmärksamhet.

Af ännu större betydelse är emellertid, att priset för två af produktionsfaktorerna måste räknas till de konstanta prisens grupp. Arbetslönen visar sålunda en hög grad af priskonstans. Under det nuvarande aftalssystemet fastställas industriarbetarnas löner vanligen för fem år i sänder, och där organisation saknas är konstansen säkerligen minst lika stor. Äfven räntan hör till de relativt konstanta priserna. Trots ständiga växlingar i tillgången och framför allt i efterfrågan ändras en riksbanks diskonto och därmed landets hela räntenivå normalt blott en eller annan gång om året. På den långa kreditens område kan konstansen vara ännu större; den räntefot, till hvilken en viss art af obligationer kan utgifvas i ett land, kan hålla sig oförändrad under perioder, som omfatta flera år. — Ett ytterligare fall af priskonstans föreligger i priset på vattenkraft eller rättare på den därifrån härstammande elektriska energien. I detta fall står vattenkraften i en bestämd motsats till stenkölet, och användandet af vattenkraft måste därför för den svenska industrien underlätta uppgiften att hålla relativt konstanta pris på sina produkter.

Det blir sedan ett problem för sig att undersöka, hvad som gör en dylik priskonstans möjlig. Det normala bör ju vara, att priset ändras, då efterfrågan eller tillgången ändras. Detta är

¹ VAN DER BORGHT, *Der Einfluss des Zwischenhandels auf die Preise*. Leipzig 1888.

förutsättningen för att priset skall kunna fylla sin uppgift att upprätthålla jämvikt mellan tillgång och efterfrågan. I de fall, då priset ej ändras, kan man vänta, att denna jämvikt skall upprätthållas på något annat sätt.

För de färdiga industrivarorna ställer sig detta, som vi sett, synnerligen enkelt. Där har ju nämligen priset ej någon dylik uppgift; prisförändringarna bero där ej på växlingar i tillgång och efterfrågan, utan på att produktionskostnaderna förändrats.

Beträffande räntan och arbetslönen ställer sig emellertid saken på annat sätt. Såväl tillgången som efterfrågan på kapital är underkastad dagliga växlingar. Här är därför en särskild organisation nödvändig, och det finnes äfven en dylik af dubbel art. Dels hafva vi här att söka en af centralbankernas hufvuduppgifter; genom dessas förmedling utjämnas tillgången och efterfrågan genom variationer i sedelutgifningen i stället för i räntan. I de stora industristaterna tillkommer emellertid ännu en organisation, nämligen den öppna penningmarknaden, där bankerna hålla en fond af »flytande» medel, som efter behag kan ökas eller minskas; och på denna marknad variera räntesatserna dagligen, ibland t. o. m. på samma dag, allt efter tillgångens och efterfrågans växlingar.

Vi se sålunda, att man i ett dylikt fall löser svårigheten genom att man håller en särskild fond, som man fritt kan öka eller minska. Samma system tillämpas på arbetsmarknaden. Där erbjuder utjämningen mellan tillgång och efterfrågan alldeles speciella svårigheter. Det är ej nog med att priset, arbetslönen, är i ovanligt hög grad konstant. Därtill kommer, att om det ändras, så får denna ändring endast en ringa effekt på tillgången och efterfrågan. Det blir därför här särskildt nödvändigt att städse hålla en särskild fond, som kan tömmas, då efterfrågan är stark, för att åter fyllas, då den minskas. Denna fond representeras af arbetslösheten. Äfven om man i större utsträckning tillgriper andra åtgärder, såsom att vid dåliga konjunkturer minska arbetstiden i stället för att afskeda arbetare, så kan en viss arbetslöshet sannolikt aldrig undvikas. Den, som är arbetslös, fullgör sålunda äfven han en för samhället nödvändig funktion, och det ter sig ur denna synpunkt dubbelt upprörande, att han ensam skall få bära hela tyngden däraf.

Priset kan sålunda förhålla sig på mycket olika sätt under

påverkan af förändringar i tillgång och efterfrågan. I vissa fall kunna mycket betydande dylika förändringar inträda, utan att detta får någon som helst effekt på priset, som kan hålla sig konstant under långa tidrymder. Sedan finnas pris, som växla långsammare och snabbare, ända fram till sådana, som äro underkastade dagliga förändringar eller t. o. m. flera förändringar på samma dag. Vi kunna kalla denna prisets större eller mindre rörlighet för *variations-frekvensen*. Den vetenskapliga uppgift, som här öppnar sig, är att undersöka dennas storlek för olika varor och för olika förhållanden och att klarlägga de faktorer, som inverka på densamma.

En snarast ännu viktigare uppgift föreligger emellertid på annat håll. Det gäller att undersöka, hvad *en viss förändring i tillgången eller efterfrågan verkligen får för effekt på priset*. Framför allt gäller detta tillgångens inverkan. Om vi taga en sådan vara som bomull, så känner man tämligen väl såväl skördarnas storlek som priset. Det skulle då vara en uppgift af mycket stort intresse att undersöka, huru prisets och tillgångens växlingar förhålla sig till hvarandra. Man skulle då jämföra de procentuella förändringarna för så lång tid tillbaka som möjligt. Uppenbart är visserligen, att resultatet ej kunna bli fullt exakta, men *Lenoirs* arbete visar otvifvelaktigt, att en dylik undersökning torde kunna genomföras med stort utbyte; själf har han emellertid tyvärr blott i förbigående snuddat vid detta problem. Äfven för kaffe, spannmål m. fl. varor skulle en dylik undersökning kunna göras.

* * *

II. Prisets inverkan på tillgång och efterfrågan.

Vi inskränka oss här till att belysa en *prisstegrings* inverkan, och vi börja med *tillgången*. Såsom redan framhållits, måste här tre olika fall undersökas: dels huruvida det kan inträffa, att ett stegradt pris medför *minskad* tillgång, dels att prisstegringen ej får någon inverkan alls på tillgången och slutligen hur förhållandena gestalta sig, då den får sin normala effekt, ökad tillgång.

A. Stegradt pris medför minskad tillgång.

I den vanliga nationalekonomiska litteraturen finnas angifna en del fall, då en dylik abnorm effekt af en prisstegring är tänkbar.

Det har sålunda påpekats, att för en viss klass af sparare en högre ränta kan medföra en minskad sparsamhet. Detta skulle då gälla dem, som bilda kapital endast i afsikt att småningom tillförsäkra sig en viss årlig inkomst i form af ränta. Om räntan stiger, kunna de nå detta mål utan att behöfva spara så mycket som förr; om räntan sjunker, måste de däremot spara mera. Liknande förhållanden kunna tänkas i en mängd fall. Om exempelvis priset på säd stiger, så är det tänkbart, att detta kan föranleda en del producenter att minska sitt utbud. Man får då antaga, att de anse sig behöfva en viss, tämligen begränsad summa för inköp af andra förnödenheter än säd. Om då sådespriset stiger, så kunna de erhålla denna summa genom försäljning af en mindre kvantitet säd, och de kunna då behålla en större del af sin produktion för sig själfva. Om däremot priset sjunker, måste de inskränka den egna konsumtionen.

Det framgår af dessa exempel, att möjligheten af att en prisstegring skulle kunna få till resultat ett minskadt utbud står i samband med förefintligheten af en begränsad, af priset någorlunda oberoende efterfrågan. I det förstnämnda fallet eftersträfvades en bestämd årlig ränteinkomst, i det senare en bestämd inkomst för inköp af andra varor än säd. Det är ej otroligt, att i det praktiska lifvet enstaka fall af denna art kunna förekomma. Men både hvad ränta, säd och dylika saker beträffar, torde man med bestämdhet kunna påstå, att dessa fall äro så pass litet betydande, att de icke kunna förorsaka någon rubbning i prisbildningen på den ifrågavarande förnödenheten. Det har med säkerhet aldrig inträffat, att man vare sig för kapital eller jordbruksprodukter fått ett så paradoxalt förhållande på marknaden, att ett stegradt pris fått minskad tillgång till effekt.

Det finnes emellertid ett fall, då en dylik effekt gjort sig märkbar som generell företeelse, och detta är af stort intresse. Det gäller prisbildningen på arbete i vissa infödingssländer. Utgångspunkten är, att dessa länders arbetare endast hafva behof af en viss begränsad inkomst; få de blott så mycket, som åtgår till deras vanliga lefnadsomkostnader, så ha de ej något intresse af att förtjäna mera. Enligt en från Humboldt härstammande uppgift skulle man förr i Mexiko hafva förbjudit odlandet af bananer; då dylika funnos, ansågo sig infödingarna hafva allt hvad de behöfde

för sitt lifsuppehälle, och de kunde då ej för någon betalning förmås att arbeta.¹

Till hvilka egendomliga konsekvenser detta kan leda i det praktiska lifvet belyses på ett intressant sätt i ett föredrag, som attachén J. E. Hultman höll i Nationalekonomiska Föreningen 1907 om förhållandena i Sydafrika.² Han skildrade där svårigheten att få negrerna att arbeta, då de ej hade behof af något utöfver hvad lifvet i kraalen hade att bjuda dem. Ju högre lön man ger dem, dess mindre arbetade de; så snart en viss summa förtjänats, återvände de hem. Egentligen borde man här fått ökad utbud på arbete genom att *sänka* lönen. Men detta bar sig ej heller, ty då arbetade de ej alls. Man måste därför, uteslutande för att förmå dem till arbete, pålägga skatter af olika slag; man pålade sålunda en skatt, som varierade allt efter antalet hustrur, och en annan lades på dem, som ej en viss tid hvarje år varit ute i arbete. Detta belyser de paradoxala förhållanden, som uppstå, då det ekonomiska lifvets jämviktslagar rubbas.

Det förefinnes emellertid äfven ett praktiskt betydelsefullare område, där samma egendomliga företeelse kan iakttagas, om än icke i fullt så klar och obestridd form. Om man exempelvis tänker sig en stark prisstegring på produkter af hvalar, så är det omöjligt att ge ett enda svar på frågan, hur detta skulle inverka på tillgången. Den närmaste effekten skulle helt visst bli en ökning af denna, men i *längden* skulle tillgången *minska*s genom den intensivare fångst, som prisstegringen skulle medföra. Det föreligger här ett parallellfall till skillnaden mellan prisbildningen under korta och under långa perioder.

Det slutliga och definitiva resultatet af prisstegringen blir i detta fall sålunda minskad tillgång; samma förhållande föreligger exempelvis för elfenben, pälsbärande djur o. s. v. och framför allt för vissa slag af fisk. Det är sålunda företrädesvis jaktens och fiskets produkter, som höra till denna kategori. Här kan äfven det paradoxala i ett dylikt afsteg från de ekonomiska lagarna klart framträda. Om jämvikt skall kunna upprätthållas i det ekonomiska lifvet, så bör en prisstegring få till resultat ökad utbud och minskad efterfrågan. Här *minska*s i stället utbudet, och det kan

¹ Se CASSEL, Socialpolitik, sid. 118.

² Se Föreningens förhandlingar 1907, sid. 64.

tänkas fall, då priset är relativt ineffektivt med afseende på efterfrågan, emedan en viss kvantitet behöfves. Förhållandet blir då, att om priset stiger, så minskas tillgången; men detta föranleder ytterligare prisstegring, denna medför ännu intensivare jakt, hvar igenom tillgången ännu mera minskas o. s. v., och detta kan fortgå, tills tillgången blir = 0, d. v. s. tills fullständig utrotning inträder. Vanligen inträder dock förr eller senare ett jämviktsläge genom att det höjda priset minskar efterfrågan i motsvarande grad.

B. *Stegradt pris medför ingen ändring i tillgången.*

Vi komma nu till det fallet, att priset ej får något inflytande alls på tillgången och sålunda är *ineffektivt* i detta afseende.

Det viktigaste hithörande fallet är hvad Marshall kallar *marknadspriset*, d. v. s. det pris, som uppstår, då tillgången på en vara är gifven och måste gå åt. Detta pris såväl som de egenskaper, som utmärka detsamma, äro så pass väl kända, att det torde vara öfverflödigt att här närmare beröra detsamma. Dess mest utmärkande drag är de oerhörda fluktuationer, som det är underkastadt, och framför allt att ingen gräns nedåt förefinnes för detsamma, utan att en vara kan sjunka till nästan fullständig värdelöshet. Exempel härpå äro ej sällsynta: år 1895 kunde vissa torgdagar lingon köpas för 2 à 3 öre litern, och äfven ett pris på 1 öre litern förekom; vid tider af rikt sillfiske kunde det hända, att sillen blef alldeles värdelös, och ännu kunna på Västkusten förekomma fiskpris, som starkt närma sig denna gräns.

Af mest framträdande betydelse äro emellertid två andra fall.

Marknadspriset gäller först och främst som kortperiodspris för *alla varor, som skördas*. Sedan sådden väl har skett, kan skördens storlek ej afpassas efter förhållandena. Tillgången är här gifven och kan hvarken ökas genom en prisstegring eller minskas genom en prissänkning.

I våra dagar föranleder detta för de flesta af jordens produkter icke någon synnerligen stor effekt; efter de moderna kommunikationernas tillkomst kan i regel brist på ett håll kompenseras genom öfverskott på ett annat. Förr i världen kunde emellertid en sådan vara som spannmål förete synnerligen märkliga prisiväxlingar och äfven sjunka till pris, som närmade sig ren värdelöshet.

Det mest bekanta exemplet härpå inträffade efter år 1820. Vid denna tid drabbades hela Europa, ej minst vårt eget land, af den kanske fruktansvärdaste jordbrukskris, som någonsin förekommit. Från alla länder hör man talas om ruin för jordbrukare, som massvis måste lämna gård och grund. Orsaken till denna kris låg emellertid icke i missväxter, utan tvärtom i en rad af rika skördar, genom hvilka tillgången på säd växte så, att det i många trakter knappast var möjligt att få hela skörden såld till något pris.

Nu för tiden förekommer i regel dylika förhållanden endast för varor, som produceras blott på ett begränsadt område eller hvilkas afsättning är inskränkt till ett dylikt område. Ett exempel härpå bildar *bomullen*, hvars pris nästan helt beror af den amerikanska skördens storlek, och som därför är utsatt för exceptionellt stora prisväxlingar. Det torde knappast vara någon öfverdrift att påstå, att bomullspriset har en variationsmarginal, som är tredubbelt större än för andra pris. Ett annat exempel föreligger i *kaffet*; det är bekant, hur man genom den brasilianska kaffevalorisationen försökte rädda en abnormt stor skörd från ett ruinerande prisfall.

Det andra stora hufvudfallet af marknadspriset representeras af *arbetslönen*. Beträffande denna gäller för ett land i dess helhet, att tillgången är gifven, och det gäller äfven att denna tillgång måste gå åt. De konsekvenser, som detta medför, är emellertid en fråga, som ej faller på prisbildningens, utan på fördelningslärans område.

Det finnes emellertid ännu ytterligare en del pris, som uppvisa åtminstone mycket stora likheter med marknadspriset. Så är exempelvis fallet med elektrisk energi från vattenfall. Sedan vattenfallet väl är utbyggdt, har man faktiskt en viss gifven tillgång af energi, och hvarje del däraf, som ej går åt, representerar en ren förlust. Om en kraftstation därför ej lyckas få afsättning för hela sin kraft till beräknadt pris, så blir det uträkning att slumpa bort öfverskottet till hvad pris som helst, och som monopolist inom ett visst område kan företaget i fråga äfven göra detta; vid våra största kraftanläggningar förekomma fall, då enstaka abonnenter ej betala mer än hälften eller tredjedelen af det vanliga priset. Särskildt framträdande är priset på kraft om natten. Efterfrågan är då gifvetvis mindre än om dagen. Då emellertid an-

läggningen finnes och skall hållas i gång, så blir det affär att äfven då försöka få leverera så mycket som möjligt. Det är äfven vanligt, att våra kraftanläggningar lämna sin nattekraft till halfva dagspriset. Detta har medfört, att nattarbete blifvit allt vanligare inom de industrier, som använda dylik kraft, och vattenfallens intensivare utnyttjande har sålunda fått en konsekvens, som visserligen är ekonomiskt fördelaktig, men föga önskvärd ur social synpunkt. — Det framgår af detta exempel, att äfven *dumpingpriset* har sina likheter med marknadspriset; grunden för dumping ligger ju i ett öfverskott af produktionsförmåga, som ej kan vinna sysselsättning på den inhemska marknaden. Äfven järnvägarnas tariffproblem företer liknande drag, men dessa problem höra endast ur vissa synpunkter tillsammans med den fråga, vi nu behandla.

Vid sidan af marknadsprisets område finnes emellertid ännu en tydligt utbildad grupp af varor, för hvilka priset endera ej har någon effekt alls på tillgången eller blott en mycket obetydlig sådan. Detta gäller alla förnödenheter, som äro att anse som rena *biprodukter*. Ett typiskt fall bildar en sådan vara som horn, som utgör en ej oviktig artikel på världsmarknaden. Det är själfklart, att tillgången härpå ej alls påverkas af priset, då ingen uppföder boskap blott för hornens skull. Detsamma gäller äfven om en så stor artikel som hudar; deras pris spelar en så underordnad roll, att djuruppfödning knappast i något tänkbart prisläge kan påverkas däraf. För denna vara kunna därför äfven mycket stora prisväxlingar förekomma; sålunda hafva vi för ett par år sedan bevittnat en plötslig prisstegring på hudar af nötboskap på ända till c:a 100 %.¹ Äfven priset på halm kan räknas hit; i sädexporterande länder kan denna vara sjunka till fullständig värdelöshet; den visar sålunda de för marknadspriset utmärkande dragen. Koksen från ett gasverk hör äfven hit, och likaså alla biprodukter på industriens område.

C. *Stegradt pris medför ökad tillgång.*

Detta är prisets normala effekt med afseende på tillgången. Denna prisets funktion synes emellertid ej hafva några problem af större intresse att bjuda, och den förlorar dessutom alltmer i

¹ Detta intressanta problem har närmare undersökts i ADLER, Die Entwicklung des deutschen Häutemarktes, Karlsruhe 1913.

betydelse. Det har nämligen redan framhållits, att för hela den del af produktionen, som icke lyder under den aftagande afkastningens lag, är priset alldeles öfverflödigt för att framkalla en ökad tillgång. Denna kommer af sig själf utan prisstegring, i den mån behovet växer.

För den del af produktionen åter, som direkt eller indirekt står under den aftagande afkastningens lag, gäller det, att prisets medverkan är nödvändig för framkallandet af en större produkt. En praktisk undersökning af prisets effektivitet i detta afseende skulle gifvetvis vara af intresse, men den måste stöta på stora praktiska svårigheter. Det är dock ej osannolikt, att i vissa fall betydelsefulla resultat här skulle kunna nås. —

Vi öfvergå därmed till frågan om en prisstegrings inverkan på *efterfrågan*. Äfven här äro tre fall tänkbara.

A. *Stegradt pris medför ökad efterfrågan.*

Möjligheten af en dylik eventualitet har utpekats af *Giffen*, som framhållit, att en prisstegring på hvete för en del af de fattigare klasserna kan tänkas medföra ökad i stället för minskad efterfrågan. En dylik prisstegring kan tvinga dem att inskränka sina inköp af kött och dylik mera dyrbar föda; och då bröd äfven efter prisstegringen är det i förhållande till näringsvärdet billigaste näringsmedlet, komma de att konsumera mera däraf.¹ Ett dylikt förhållande kan tänkas äfven för andra födoämnen. Vi sammanställa ej vår föda enbart med hänsyn till principen att få största möjliga näringsvärde för billigaste pris; när då en prisstegring på en eller annan produkt framtvingar större hänsynstagande till denna princip, kan det visa sig, att det just är den vara, som stigit i pris, som trots allt ger det största utbytet för pengarna. Någon praktisk betydelse kan emellertid denna möjlighet knappast få.

B. *Priset får intet inflytande på efterfrågan.*

Detta förekommer först och främst i en del fall, där efterfrågan är af en viss begränsad storlek och sålunda ej kan påverkas af rimliga prisväxlingar. En af mina elever nämnde en gång som exempel härpå förlofningsringar, hvilket ju är nog så belysande.

¹ MARSHALL, Principles, sid. 132 (6:te uppl.).

Ett annat typiskt fall representeras af bläck; man kan knappast tänka sig någon praktiskt tänkbar prisförändring, som märkbart skulle påverka efterfrågan.

Af större intresse äro emellertid en del fall af *förenad efterfrågan*. Om sålunda exempelvis priset på maskinremmar steger, så skulle efterfrågan ej minskas, och detsamma gäller en hel del andra detaljföremål i en fabriks utrustning och dylika saker. Främst märkes emellertid en så betydande vara som gummi. Detta användes ju till en mycket väsentlig del till velociped- och automobilringar, och efterfrågan på sådana växer ej nämnvärdt, om priset sänkes. En ökad tillgång på gummi måste därför få till resultat ett mycket stort prisfall, då äfven en stor sänkning af priset endast medför en obetydlig ökning af efterfrågan och tvärt om. Ett praktiskt bevis härpå finna vi i de enorma prisväxlingar, som gummit de senaste åren genomgått, hvilka knappast hafva något motstycke hos någon annan vara. — Ett liknande fall representeras af elfenben. Detta användes hufvudsakligen till pianotangenter, och det måste krävas en enorm prisstegring, för att detta skall kunna väsentligt påverka priset och sålunda minska efterfrågan på pianon.

C. *En prisstegring åstadkommer minskad efterfrågan.*

Vi komma så nu slutligen till prisväxlingarnas viktigaste funktion. Priset inverkar ej lika mycket på tillgången som på efterfrågan. Om vi tänka på någon af de prisstegringar, som vi äro vana vid i det dagliga lifvet, exempelvis på ägg, socker, mjöl eller dylikt, så veta vi, att dessa ej få någon effekt på tillgången. Prisstegringen är visserligen ofta, kanske oftast, *orsakad* af en förändring i tillgången, men *effekten* af prisstegringen träffar vanligen ej tillgången, utan efterfrågan. Detta gäller främst alla varor, som skördas, hvilka som vi sett lyda marknadsprisets lag. Prisfluktuationerna på de stora börserna för spannmål, kaffe, bomull etc. afse ej att påverka tillgången, som är gifven. De grunda sig tvärtom på en uppskattning af tillgången som ett gifvet faktum, och problemet är att med prisets hjälp afpassa efterfrågan efter denna. Detsamma gäller i viss mån prisbildningen på råvaror, halffabrikat och färdiga industrivaror under korta perioder. De prisstegringar, som särskildt under uppsvingsperioder träffa dylika

varor, bero hufvudsakligen på att man ej kan stegra produktionen öfver den gräns, som bestämmes af de redan existerande företagens produktionsförmåga. Denna är naturligtvis i någon mån tänjbar, men prisets hufvudsakliga uppgift är dock här att hämma den starka stegringen i efterfrågan.

Det framgår häraf, att det speciellt är vid prisbildningen under korta perioder, som det förhållandet äger rum, att priset nästan helt och hållet når sin effekt genom att påverka enbart efterfrågan. Detta är ju äfven fullt naturligt. Det är endast efterfrågan, som kan påverkas snabbt och när som helst. En ökning af produktionen kräfver särskilda anstalter, nyanläggningar och utvidgningar såväl på industriens som jordbrukets område. Efterfrågan däremot kan så godt som ögonblickligen påverkas i hvilken riktning som helst genom en förändring i priset. Det är därför hufvudsakligen genom sitt inflytande på denna, som priset fyller sin uppgift att ständigt hålla det ekonomiska läget i jämviktsläge.

Äfven efterfrågan påverkas emellertid i mycket olika grad af en förändring i priset, och det sätt, hvarpå denna påverkan sker, har alldeles egendomliga drag att uppvisa. En prisstegring får sålunda samma inflytande på alla *producenter*; man har ingen anledning att tro, att de ej öka sin produktion i samma grad. Med *konsumenterna* förhåller det sig åter på ett helt annat sätt. Vi kunna som exempel taga en prisstegring på ett födoämne, såsom socker, smör eller kött. Denna prisstegring lämnar en stor del konsumenter fullständigt oberörda. Det finnes städse en grupp af förmögna personer, hvilkas konsumtion ej påverkas af några praktiskt tänkbara prisstegringar, och de vanliga prisfluktuationerna på dylika varor bli sannolikt utan märkbar effekt på efterfrågan för mycket betydande folklager. De minsta prisväxlingarna få effekt endast genom att påverka de fattigare klasserna; ju större prisförändringarna bli, dess mera omfattande bli de samhällslager, som indragas inom prisets verksamhetsområde.

Detta gäller dock ej obegränsadt; inom de lägsta inkomstklasserna har konsumtionen af nödvändighetsartiklar sänkts så lågt, som öfverhufvud är möjligt, och behovet har sålunda där förlorat sin elasticitet. Det är därför omöjligt att a priori med bestämdhet afgöra, hur stigande välstånd inverkar på prisets effektivitet. Å ena sidan växa därigenom de kretsar i betydelse, för hvilka en

ändring i priset ej medför någon som helst minskning af konsumtionen. Å andra sidan växer emellertid behovens elasticitet inom de fattigare klasserna. Så snart deras konsumtion höjer sig öfver det rena existensminimum, kan en inskränkning för en viss vara ske utan allt för stor uppoffring. Sannolikheten talar för, att den senare tendensen är den viktigare, och att sålunda prisets effektivitet för de flesta varor ökas med stigande välstånd.

Här föreligger äfven ett område, där intressanta statistiska resultat kunna vinnas. Hvad exempelvis sockret beträffar, bör det för vårt land i detalj kunna klargöras, hur en viss prisstegring inverkar på konsumtionen. Detsamma gäller en vara som kaffe, för hvilket man känner såväl medelpriset som det totala importerade beloppet hvarje år; af stort intresse skall det äfven bli att få se, hur de senaste höjningarna i tullen på tobaksvaror skola verka på konsumtionen.

* * *

Priset är sålunda att betrakta som en apparat i det ekonomiska lifvets tjänst, och det är det viktigaste af de medel, som detta har till sitt förfogande: det är dess regulator, upprätthållaren af den ekonomiska jämvikten.

Det sätt, på hvilket denna apparat verkar, är emellertid så kompliceradt, att det fordrar sitt särskilda studium. Det finnes fall, då äfven ganska stora och långvariga förändringar i tillgången och efterfrågan öfverhufvud icke kunna sätta denna apparat i gång. Och sedan den väl kommit i gång, kan det hända dels att den får en effekt, som är rakt motsatt mot den, som den skulle få, dels och framför allt att den ej får någon effekt alls endera på tillgången eller på efterfrågan. Och äfven där den får en viss inverkan, kan denna vara ganska olika; den kan komma långsamt eller snabbt, den kan vara stor eller liten. Priset är sålunda en apparat, hvars effektivitet är af mycket växlande karaktär, och ett mera ingående studium häraf skulle helt säkert gifva betydelsefulla resultat.

